

KÖZLEMÉNYEK

Veszprém és a Nagy Háború – 1916

A második véres karácsony után

FÖLDESI FERENC

*„A jövőmondást csak úgy el nagyjázom,
Hogy a tél milyen lesz, ki tudja azt nyáron?
Hisz azt se mondta meg se Isten, se ember,
Hogy még az idén is árad a vértenger.”¹*

Igen, a vértenger áradt és elöntötte Európát.

„Verdun falai alatt a föld pokollá lett, innen, mint a vízbe dobott kő hullámai terjed tova a támadó kedv.”² – írja egy veszprémi hírlapíró, utalva a németek indította támadásra. Az offenzíva 1916. február 21-én vette kezdetét: pusztító tüzérségi tűz zúdult a védők állásaira. Az angolok 450 000, a franciák 200 000, a németek 650 000 embert veszítettek. A keleti fronton június 4-én az oroszok indították az ún. Bruszilov-offenzívát,³ ahol a halottak, sebesültek, fogságba esettek száma a Monarchia esetében 600 000, a németeknél 85 000 főt tett ki. Az oroszok 800 000 katonájukat (egyes források 1 400 000 főt említenek) veszítették el.⁴ Áradt a vértenger! – minden „eredmény” nélkül.

Persze ez nem meglepő, ha figyelembe vesszük a háború jellegzetességét: XX. századi technológiát használó hadseregek csaptak össze XIX. századi elvek alapján. Új eszközöket vetettek be, a meglévő, de háttérbe szorult újítás hirtelen csatadöntő lett: a mélységben alkalmazott tüzérség, a repülő tömeges alkalmazása. A fegyverek, melyek irtózatossá tették a pusztítást végeztek: a géppuska,⁵ az aknavető, a kézigránát, és a magyar találmány, a lángszóró.⁶ De ebben az évben alkalmazták először a későbbi évek „csodafegyverét” a tankot, vagyis a harcokocsit is.⁷

A keleti front eseményei, a totális háború – melyről Churchill azt mondta: az ismeretlen háború – az embereket hozzászoktatta a brutalitáshoz is. *„Itt hallunk először óriási számokról – említi egy történész –, 100 000-250 000 agyonvert és foglyul ejtett ellenségről: ekkor jelennek meg a fiatalok, az aggok számára olyan képek, amelyek az eltévedt, halott, megfulladt, fej és végtag nélkül a levegőbe repített oroszokat mutatták. A közszellem gyorsan eldurvult.”⁸*

Ezredeinkről

Háziezredeink a háború második karácsonyát „békésen” töltötték – már ha a frontszolgálatot békésnek lehetne mondani. Mint azt az előzőekben írtam: a hetes tüzéreknél a fő munka a löveg- és a mozdonyállás előkészítése és berendezése volt, illetve az egy évnél hosszabb ideje a harctéren töltő állomány szabadságolása. A 31. veszprémi honvéd gyalogezred szintén állásépítéssel, kiegészítéssel foglalkozott. A karácsonyi ünnepeket az oroszok nem zavarták.⁹

Boldog és kellemes ünnepeket és újévet kíván RFeri.

Címzett: Méltóságos Dr. Rada István prael. kanonok, Veszprém, Vár

1916 első hónapjában a hetesek az állásharcok „rendes harctevékenységét” végezték. Mint az ütegnaplóban olvasható: „Nap-nap mellett tűnnek fel ellenséges gyalogsági és tüzérségi célok. Gyalogsági célok: főképp ellenséges munkás osztatok, felváltások alkalmával előforduló csapatmozdulatok. Tüzérségi célok: az állásaikat gyakran változtató ellenséges tábori ütegek.¹⁰ 1916. január 5-én kelt dandárparancs alapján a lőszerhiány miatt a tábori ütegeknek a tüzelést csak ellenséges támadás esetére és igen fontos célokra engedi meg. E parancs után tüzereink tüztevékenysége a minimumra csökkent.

A veszprémi harmincegyesek az év első heteiben csak kisebb ütközetekben vettek részt. Január 13-án a mellettük lévő 7. ágyúszred 2. ütegének támogatásával elfoglalták egy orosz előőrs állását. Ezután jobbra az ezred feltöltése, pihentetése és új védővonalba történő átirányítása volt a napi tevékenység. A pihenésre szükség is volt, mert nemsokára megindult a Bruszilov-hadművelet.

Veszprém pedig élte a háborús hétköznapjait – nélkülözve és reménykedve.

Veszprém hétköznapjai

Az 1916-os év első lapszámaiban minden városi újság részletesen beszámolt Tisza István újévi beszédéről. A szakértők értékelték – „*a miniszterelnök keveset beszélt a háborúról*” –, majd szó szerint közölték az elhangzottakat. Mi a következtetés? Nos, miután Tisza gróf keveset beszélt a háborúról, világos, hogy a háború ügye már eldőlt. Vagyis: „... *a mi győzelmünk többé nem kétséges, csak türelemmel és kitartással kell megvárnunk, amíg ellenségeink teljes vereségüket beismerni lesznek kénytelenek.*”¹¹ Erre az optimizmusra szükség is volt, hiszen a harcéri veszteségek egyre nagyobbak lettek, egyre nehezebbé vált a lakosság ellátása is. A parancsnoki állomány veszteségét pótolandó igen nagyszámú tiszt ki nevezéséről, előléptetéséről is olvashatunk. De tudósítanak a lapok a számtalan kitüntetésről is. Igaz, ezek között posztumusz is akadt: Weeber Ede ezredes, a 31. veszprémi gyalogezred parancsnoka (meghalt 1915. 10. 24.) a Lipót-rend hadidíszítményes lovagkeresztjét, Komornik Aladár főhadnagy¹² (meghalt 1915. 03. 04.), ugyancsak háziezredünk tisztje, pedig a 3. osztályú vaskorona rend kitüntetését kapta.

Az országos sajtóban reklámokból nem volt hiány az év elején sem. Mit lehetett levonni eddig a reklámokból? Például (városunkra utalva és összegezve): „*A m. kir. 31. Veszprém gyalogezred egy egész napos rohamon, golyó- és srápneltűzön túlesett bakája megtisztálkodott, megvacsorázott, végre lélegzethez jutott a vesszőfonattal bélelt igen kényelmes lövészárookban, amelybe még belevillantak a lemenő Nap ferde fényei. Összehajtogatta csinosan a veszprémi Rósenberg Mór áruházból megrendelt lábszárvédőjét, majd megszórta magát Szanitéc tetűporral, elővette a Rádium sósborszeszt, hogy bedörzsölje vele megfáradt tagjait. Majd nagyot húzott a „Hősök Söre” idénysörből. Előkerült a kártya, rajta a Kuoni pásztor, Reding Itell és Rudenz Ulrich helyett Szurmay Sándor, Kövess Hermann, József és Jenő főherceg és a többi hős tábornok képével.*”¹³

Nos, ilyen hirdetés ugyan nem volt olvasható, de például hónapok óta hirdette magát Varjas Lajos bognár- és kocsigyártó mester a Hosszú utcán (a Nagy híd mellett), hogy a nagyérdemű inkább helyben vegyen hintót, amit ő készít. Bloch Sándor, az Elite kávéház tulajdonosa érzékeny búcsút vesz a „nagyérdeműtől”, miután bevo-

nult katonának. Böhm Jenő kávé – aki átvette a kávéházat – viszont ugyancsak a „nagyérdemű” szíves pártfogását kéri.

Dacára annak, hogy már egy év is elmúlt, hogy háború van – ami egyet jelent a nélkülözéssel is – a város polgármestere, Komjáthy László azt jelentette a város lakosságának, hogy a pénzügyek rendben vannak. Minden kifizetést időben és fennakadás nélkül teljesítettek, sőt a városnak még kamathátraléka sincs.¹⁴

A január elején megjelenő lapok arról tudósítanak, hogy az egész országra kiterjedően a kormány bevezette a kenyér- és a lisztjegyrendszert. A rendelet szerint naponként és fejenként legfeljebb 240 gramm lisztet szabad fogyasztani. Nem véletlen, hogy a lapok kiemelt helyen foglalkoztak a „lisztkérdéssel”. Szokatlanok tartották a kérdéssel foglalkozó újságírók, hogy a vevők a boltban először nem is a kenyér, vagy a liszt áráról diskurálnak, mint inkább arról, hogy van-e liszt-, vagy kenyérbegyű. Az emberek hamar meg fogják szokni, amiről a városi tanács is gondoskodott. Az összeírás után megjelentek a „... *lisztkönyvecskék is – a háború ismert színében – csukaszürke köntösben.*”¹⁵

A húshiány enyhítésére már volt példa korábban. Akkor csibekeltetőt ajánlottak a lakosság figyelmébe. Ebben az évben sincs másként: neveljünk sok baromfit – szólít fel mindenkit a szakíró. Hogy sok baromfi legyen, ahhoz sok kotlós is kell – vagyis ne vágjuk le idő előtt az öreg tyúkokat, hiszen azok a legjobb kotlósalányok. Ahhoz, hogy sikeresek legyünk kotlóstéren is, jól kell tartani az állatokat. Ebből következik a másik nagyszerű ötlet: állítsuk a városi háztartási hulladékot is az állatnevelés szolgálatába. Hiszen micsoda értékek mennek veszendőbe, amikor a városi polgár háztartási hulladékát csak úgy kiönti a szemébe, amikor okos gyűjtéssel azt állati zsiradékká is lehetne változtatni. Át kell adni a falusi gazdáknak, cserébe élelmiszert kapna a városi polgár.¹⁶ Hiába a szükség!

„*A háború folytán a Dalegyesület tagjai számban erősen megfogyatkoztak ugyan, ...*”¹⁷ de mégis felejthetetlen produkcióval örvendeztették meg a lelkes közönséget. A cél kettős volt: művészeti és jótékony, melyet maradéktalanul teljesítettek. E tartalmas „szellemi táplálék” után egy másfajta művészetről is olvashatunk: – és természetesen rendelhetünk (mármint a korabeli nagyérdemű) – háborús verset Olaszország áruhájáról és a magyar–német barátságáról.

De ettől fontosabb történet volt, hogy a városi magisztrátus villamos faaprító és fűrészelő berendezést vásárolt, segítendő az alig elviselhető „faaprítási nyomorúságon.” Ugyan még várni kell néhány hetet a megérkezésükig, de nem is baj, hiszen hiányzik a szükséges hajtóerő: a nappali villamos áram. Megérkezése után viszont azonnal munkába állították. Először a közintézmények fűtőaprítóit, majd sor került a lakossági igények kielégítésére is.

Manapság – vagyis a 2000-es években – elég sokat lehet olvasni a gyerekkatonákról, ami elsősorban az afrikai kontinensen „divat”. Nos, 1916-ban a honvédelmi

miniszternek kemény intézkedést kellett kiadni, hogy katonáink gyermekeket nem fogadhatnak pártfogásba. A 12-15 éves gyerekek elszöknek otthonról, fellopódnak a katonaszállító vagonokra és követik a választott csapatot a harcérre is. Ott viszont a katonák rejtegetik őket. A szökés oka? Valószínű a kalandvágy és esetleg a jobb ellátás.

Január végén egy terjedelmes írás foglalkozott a Felsővároson lévő ún. Nagytóval. Az ok, ami miatt terítékre került: egy kisfiú – Ircsik Henrik 12 éves cipésztanonc – a vékony jégen korcsolyázott, ami beszakadt alatta és belefulladt a tóba. Sándorfy Ignác (aki egyébként városi tanácsnok is volt) cáfolja, hogy a tó alatt forrás lenne. Szerinte az építkezések alkalmával erről az egy helyről termelték ki a lakosok az építőanyagot, gödör lett belőle, ami viszont megtelt esővízzel. Idővel az iszap miatt a meder eltömődött és a víz nem tudott elszivárogni. Sürgősen be kell temetni – véli a cikkíró –, mert a környék lakossága ide, ebbe a tóba hordja az elhullott állatokat. Ez aztán melegágya a fertőzéseknek. Majd megjegyzi: korábban a város itt is vágta a jeget, amit az élelmiszerek hűtésére használt a vermekben. Csoda, hogy nem történt nagyobb fertőzés. Addig is, amíg nem temetik be a tavat, be kell keríteni a mezőn található tüskés bokrokkal és tiltó táblát kell kirakni – javasolta Sándorfy.¹⁸

Az év első hónapjában közgyűlést tartottak, ahol két (mai) városrész rendezését is elhatározták. Az egyik a Temetőhegy, a másik a Jutasi úti városrész. A Temetőhegyen a Szent István utca csatornázását kellett megtervezni, míg a Csatár utcának gyalogjáróval való ellátását, ami annak elkészülte után a város legszebb utcája lesz – véli a tervező. A Jutasi úti városrésznél a majdani tüzéraktanya építésétől vártak sokat. Ez esetben a mérnöki hivatalnak el kellett készíteni a Bagolyvár mögötti szakadék beboltozásának tervét (csatornázási terv és egy gyalogos, valamint kocsis közlekedésre alkalmas vasbeton híd), aminek elkészülte után „... közvetlen kapcsolatba hozza a most jóformán járhatatlan szakadék által elválasztott Cserhát városrészt a Jutasi úttal, s az ott majd kiépítendő városrészszel.”¹⁹ – így az előterjesztő, Komjáthy polgármester.

S, hogy mi jelzi a városban azt, hogy háború van? Nos, a minden lapszámban megjelenő és tetemes mennyiségű kitüntetésözön, és természetesen a hősi halottakról szóló rövid, szűkszavú beszámoló.

Február elején egy érdekes és igen tanulságos írás olvasható a Veszprémi Hírlap vezércikkében: Lecke a példátlan drágaságról és a jobb múlt emlékééről. A háború okozta pénzromlás a szerző szerint a honoráciorokat, vagyis az előkelő réteget sújtotta leginkább. Mert egy korona valamikor 100 fillér volt, most jó, ha 30-35 fillért ér, ami a fix fizetésűeknek okozott lecsúszást. El kell gondolkodni azon, hogy egy tisztes mesterséggel rendelkező személy minden bizonnyal gondtalanabban élhet még az ilyen nehéz időkben is. Ők azok, akik termelnek, létrehozhatnak valamit, és ha

drágaság lesz, hát ... áthárítják a vevőkre. Vagyis – így a végkövetkeztetés – ne féljünk a gyereket iparostanulónak adni, ne akarjunk mindenáron fix fizetéses pozícióba erőltetni.²⁰

1916 az országgyűlési választások éve is. Sorra alakulnak és üléseznek a bizottságok a választások előkészítésére. Egyik ilyen bizottság közhírré tette, hogy Veszprémben február 14–16. között a városházán tartja meg a választói jogosultsághoz előírt irni-olvasni tudás vizsgáit. Létrehozták, de nem jelentkezett senki a vizsgára – szemben a korábbi évek sok tízfős résztvevőivel szemben.

Halálózásról is hírt kapunk, igaz most nem a frontról. Január 28-án 46 éves korában meghalt a városi vízvezetéki gépház első főgépésze, Lányi Gyula.²¹ A város képviselő-testülete júliusban döntött az özvegy nyugdíjkérelméről, amikor az özvegy nyugdíját 1200 koronában, továbbá a 6 árván maradt gyermek utáni gyermeknevelési járulékot 1200 koronában állapította meg.

Halálózás után születés, pontosabban csecsemővédelem. Vadnay Szilárd vármegyei tisztifőorvos javaslatot terjesztett a városi közegészségügyi bizottsághoz (elnöke Ádám Iván kanonok): a város rendelje el a csecsemők felügyeletét azoknál a családoknál, ahol gazdasági vagy egészségügyi okok azt szükségessé teszik. A javaslattevő abból indult ki, hogy háború után (hol van még a háború vége!) a születések száma növekszik, viszont „... a háborúval rendszerint együtt járó lazulása az erkölcsi köteleknek és fölfogásoknak szaporítja a házasságon kívüli születések számát.”²² A felügyeletet és az ellenőrzést a városi szülésznőknek kell végezni, hiszen ők tudnak minden lezajlott gyermekszülésről és a család bizalmasának is számítanak. Ha a felügyeletük alatt a gyermek eléri az egy éves kort, akkor a szülésznők prémiumot kapnak a várostól: az anya táplálta gyermeknél 10 koronát, a mesterséges étellemmel tápláltaknál 25 koronát. A bizottság egyhangú döntéssel elfogadta a javaslatot, sőt azt kiegészítette dr. Cseresnyés József gyermekmenhelyi igazgató javaslatával, hogy a menhely szakembere is időnként vizsgálatot végezhesen.

Minden bizonnyal a krónikus élelmiszerhiány miatt, a kormány elrendelte a gabonakészletek bejelentését. A város polgármestere kiadott rendeletében – hivatkozva a kormány intézkedésére – február 21-iki határidővel büntetlenséget ígért azoknak, akik közlik a tárolt gabona- és lisztkészleteket. Utána elkobzás és elzárás „jár” a felhalmozóknak. Ugyancsak elrendelték a cukorkészletek bejelentését is, kivéve a háztartásoknál tárolt legfeljebb egy mázsa tartalékot. Egyébként a lapok minden számban fő helyen foglalkoztak a gabonarejtegetők elítélésével, a „gabonadugdosók” büntetésével. Veszprémben a Búzapiacot jelölték ki a fölös gabona begyűjtési helyéül. Csak néhány hetet előreugorva: március 25-i hír szerint februárban országosan 357 596 mázsa, míg március 3-ig újabb 2858 mázsa gabona és lisztkészletet rekviráltak a hatóságok.

Megszokott volt, hogy ezekben az inséges időkben is virágoztak a reklámok. Leszállított áron lehetett venni szappant, krémet, lakást, munkás-szalonnát és disznósírt, valamint Fodor Ferencnél nyomtatványokat. De lehetett venni hadsegélyező gyűrűt is. A gyűrű megvásárlásával – aminek ára 2 korona volt – a harctéren lévő katonák hozzátartozóinak segélyezését biztosították. S, hogy mi volt a gyűrű? Nos, a művészi kivitelezésű ezüst gyűrűn azt a „megkapó képet” örökítették meg, „mely szeretett uralkodónkat imádkozás közben ábrázolja.”²³ Innen az akció elnevezése: Királyunk imája.

Úgy tűnik, hogy az ezüst nem volt annyira kelendő, mint a tőle értéktelenebb fémről készült tárgyak. Ugyanis egy összeírási határozat szerint a kaszinóknak, vendéglőknek és kávéházaknak január végéig kellett jelenteni, hogy mennyi használati fémtárgyuk van, de főleg: mennyit tudnak felajánlani a háború feneketlen bendőjébe. Rekvirálás egyelőre még nincs, mint ahogy nincs a háztartásokban sem. De ami késik, az nem múlik. Sokat nem is kellett várni a rekvirálási rendeletre. Március 11-én már megjelent, hogy minden fémtárgyat be kell szolgáltatni. Emellett a honvédelmi miniszter meghatározta a beszolgáltatott rézmozsarok és mozsártörök árát kilogrammonként 2 korona 50 fillérben. A háztartásoknak másik „szomorú hír” volt még, hogy a gyárak a magas árak miatt korállvörös zománcos edényeket már nem tudnak gyártani.

A lapokban minden alkalommal olvashatóak voltak az anyakönyvi hírek. Sokan ezzel a rovattal kezdték olvasni az újságot, hogy tudomást szerezzenek kinek született gyermeke, ki kit vett feleségül és vajon a halottak között van-e ismerős? Februártól a halálózi rovat egyre több „a hazáért hősi halált halt katona” bejegyzéssel szaporodott.

Korábban már találkozhattunk azzal a bejelentéssel, hogy a város ökröket fog hizlaltatni a lakosság húsellátása érdekében. Igaz, a városi polgár szkeptikus volt: a hús sajnos nem lesz olcsóbb és nem biztos, hogy azt csak a helyi lakosok vásárolhatják. Nos, február 26-án a városi tanács Komjáthy polgármester elnökle mellett eldöntötte: 1) A városi hentesüzletekben csakis helybeli polgárok vásárolhatnak a lisztutalvány felmutatása mellett. 2) Vendéglősök, szállodák, kocsmárosok és viszonteladók egyáltalán nem vásárolhatnak ezekben az üzletekben. 3) Egy család egyszerre csak 1,5 kg húst, hetente legföljebb 2 kg szalonnát vagy hájat kaphat. 4) A hentesüzletek csak szombaton, vasárnap és csütörtökön tarthatnak nyitva. 5) Március elején meg kell kezdeni a húsárúsítást a városi marhahizlalóból. 6) Be kell szerezni 100 darab marhát, melyek hizlalását fokozatosan kell folytatni, hogy a húsellátás folyamatos és állandó legyen.²⁴

Üdítő hírként volt olvasható a sok rekvirálási, beszolgáltatási rendelet mellett az év nagy operett szenzációja: a Király Színházban bemutatták Szirmai Albert új szerzeményét, a 'Mágnás Miska' című operettet. A zene „bűbajos”, a legsikeresebbek a

„Hopsza Sári”, a „Cintányéros nóta” és természetesen az „Úgy szeretnék boldoggá lenni”. Ki gondolná, hogy mindez a világháború rút időszakában született.²⁵

Hosszú tárgyalás után (a folyamat 1914 júniusában kezdődött) a város márciusban átvette a villamos telepet saját használatra. A legtöbb vitát az eltelt időszak alatt a gépekben és berendezésekben okozott kár és romlás értékének a megállapítása okozta. De ahogy azt a lapok írták „Komjáthy László polgármester ismert erélyességének és kereskedelmi érzékének ...”²⁶ hála, az átadó cég elfogadta érvelését és 27 500 koronát fizetett.

Ahol nagy szükségét szenvednek valamiben, ott mindig lesz megoldás, főleg ha a megoldás keresésében önzetlen embertársaink is – egyesületet alapítva – hathatósan részt vesznek. Mint tette az 1909-ben alakult Szent Vince Egyesület tagsága.²⁷ Alapításakor kimondták: cél a szegényügy rendezése, a valódi szegények támogatása, de lehetőleg nem pénzzel, hanem természetbeni adományokkal. Fő védnöke az egyesületnek Hornig Károly bíboros-püspök, aki 1916-ban is 3000 koronával támogatta az egyesület céljait. A legnagyobb támogatók a városban lakó kanonokok voltak, mint Kránitz Kálmán, Rosos István, Csiszárík János és Ádám Iván. A beszámoló szerint a legnagyobb gondot az egyesület hölgytagjainak a liszt biztosítása okozta. Lisztet csak jegyre lehetett vásárolni, így hiába kaptak pénzádományokat, venni nem tudtak lisztet. Így a szegények is igényeltek lisztjegyet, amihez már tudtak adni segílyt.

Hasonlóan gondot okozott a tüzelőanyag biztosítása. A szegények csak fatüzelésű kályhával, tűzhelyekkel rendelkeztek. A fa beszerzése (szállítása) viszont rettenő drága volt. Így ösztönözték a segélyezetteket, hogy térjenek át az olcsó ajkai szén használatára. De szerencse is kellett, mivel olyan enyhe tél volt 1916 elején, amire a legöregebb emberek sem emlékeznek Veszprémben – fejezi be beszámolóját Ádám Iván, az egyesület ügyvezető igazgatója.²⁸

Másfajta, de hasonló elven indított segélyezést Komjáthy polgármester. A város alsóerdei birtokából szakított ki területet és ebből, azt felosztva, 500 négyszögöles parcellákat adott bérbe 10 koronáért a hadisegélyes családoknak. Az ott megtermelt élelmiszer bőven fedezte a bérösszeget, sőt az eladásból még haszonra is szert tehetek a bérlő családok.

Március végén Óvári Ferenc városi és országgyűlési képviselő egy rendelettervezetet nyújtott be a városi hadiadó bevezetéséről. Megítélése szerint a már másfél éve folyó háború egyre nagyobb terheket ró az emberekre, a városra. Szükség lesz egy olyan alapra, amelynek felhasználásával a háború végén a rokkantakat, az elesettek hozzátartozóit segélyezni, illetve róluk gondoskodni lehet. Az adózók köre a magasabb jövedelműek közül kerülne ki, fokozatosan növelve az adózási kulcsot.

A javaslat szerinti: „közigazgatási teendők költségeinek fedezésére, a harctéren elesett veszprémi katonák árváinak, özvegyeinek segélyezésére; a harctéren rokkant-

tá vált egyének gyámolítására szükséges kiadások céljaira ...”²⁹ megfelelő pénzügyi alap képzése érdekében városi hadiadót vezetnének be. Óvári három adózási kulcsot javasolt, a városi tanács – amely egyébként változatlan szöveggel elfogadta a tervezetet – már négy kulcsot állapított meg. A hadiadó egyébként három évre szólna. A városi hadiadó mellett dr. Óvári még javasolta azt is, hogy annak a személynek, aki a harctéren hat hónapnál többet tartózkodott, annak a városi pótdadóhatalékát engedjék el.

Bevonulnak – no, nem az ifjak, vagy az éppen soros évfolyam, hanem a harangok. Ismert, hogy még 1915-ben össze kellett írni a településeken lévő harangokat, melyeket – ha az anyagszükséglet úgy kívánja – be kell szolgáltatni hadicélokra. Veszprémben 1915. szeptember 6-iki keltezésű az az irat, melyet Ádám Iván kanonok írt alá, és amelyben felsorolja a város templomaiban, kápolnáiban lévő harangokat.³⁰ Igaz, ekkor – áprilisban – még nem kellett azonnal megkezdeni a beszolgáltatást. Mindenestre a vallás- és közoktatásügyi miniszter közölte, hogy kilónként 4 korona áron veszi majd át a leadott harangokat.

Hetenként volt olvasható a rekvirálások elrendelése, ami elsősorban a gabonakészletekre, illetve a lisztre vonatkozott. De olvashattunk a cukorkészletek összeírásáról, beszolgáltatásáról is. Most a legújabb rekvirálási bejelentés: a hadvezetőség takarmányozási célra lefoglalja a levágott venyige és szőlővesszőt. A szőlőbirtokosok nem tüzelhetik el, nem adhatják el, igaz 100 kg-ként 1-2 koronát fizetnek majd érte.

„*Tilos a pirostojás!*” – nem, ez nem a szokásos áprilisi tréfa. Miniszteri rendeletre hivatkozva Török Gyula, Veszprém rendőrkapitánya 600 korona büntetést helyezett kilátásba azoknak, akik megszegik e tilalmat: „... *tyúktojásnak a húsvéti ünnepek alkalmából szokásos festése, vagy hasonló készítése, továbbá az ily festett vagy kikészített tyúktojásnak forgalomba hozatala ...*”³¹ tilos. Az okot nem részletezi a rendőrkapitány, csak találgatni lehet, hogy a drágaság és/vagy az élelmiszerhiány az oka.

Április 16-án számoltak be a városi lapok Eötvös Károly április 13-án, csütörtökön bekövetkezett haláláról. Holttestét a déli vasúti pályaudvarról szállították Veszprémbe, ahol a református templomban ravatalozták fel. A templomban a gyászbeszédet Demjén Márton református lelkész mondta. Temetése a városban – a beszámolók szerint – dacára a kellemetlen, esős időnek „ezek tömege” részvételével zajlott. A sírnál unokatestvére, Eötvös Sándor mezőszentgyörgyi lelkész búcsúztatta.

Ezen a héten – április 12. – tartotta a város évi rendes tavaszi közgyűlését. A szép számmal megjelent képviselőt (1916-ban számuk már 140 fő volt³²) meglepetés is fogadta: a barokk stílusú, százados körasztalhoz hasonló kivitelű asztalok voltak a bizottsági tagok számára elhelyezve, melyeket a városháza átalakításánál a mennye-

zetről leszedett „... másfélszázados szilfa gerendákból készítettett a tanács.”³³ A művészi és korhű munka Bukovits József asztalosmester és Homorai Béla faszobrász szakértelmét dicséri. Ezen a közgyűlésen fogadták el a már korábban is említett, Vadnay-féle csecsemővédelmi javaslatot, valamint a városi villanytelep átvételéről szóló beszámolót is.

A harangok „... húsvét elmúltával leszállnak a magasból.”³⁴ Így intézkedett Hornig püspök a templomok harangjainak átadásáról. Lehet magasztos célokot emlegetni, de a lényeg: hangjuk ezután nem vigasztalásra szólal meg, hanem ellenkezőleg, halált oszt. Ugyanis a harangokból ágyúkat öntenek.

Megkezdődött! Ha vasárnap, akkor új időszámítás. Bár ezen az „új időszámítás” napjainkban (március 26.) már átestünk, sőt, már a „normális időrendhez” való visszatérés napját várjuk: ekkor, 1916. április 30-án, vasárnap 23.00 órakor kezdődött Magyarországon a nyári időszámítás.³⁵ Az órákat egy órával előbbre kellett igazítani. Ez az ún. „új időszámítás” ekkor szeptember 30-án éjfélig tartott, amikor is egy órával vissza kellett állítani az óramutatót. Az ok: Németország bevezette ezt a rendszert, így nekünk is követni kell őket a gazdasági és a közlekedési rendszerek miatt.³⁶ Április 6–8. között ez ügyben egy tanácskozást is tartottak, ahol résztvevőként megjelentek a meghódított területek képviselői is: Belgium, Franciaország, Oroszország egy része és Szerbia. Mindenesetre érdekes olvasni ilyen összefüggésben a felsorolt országokról.

Április végén már kezdett testet öltetni a háborúban elesettek emlékére állítani tervezett emlékmű. A mozgalmat a városi katonai parancsnokság kezdeményezte, amihez a város is csatlakozott. Az emléket monumentálisnak képzelték – kápolna alakban. A város – az elképzelést is figyelembe véve – a Búzapiacon ajánlott fel 300 négyszögöl területet. A tervezés, a gyűjtés megindult, de ez az emlékhely sosem épült meg.

Egy jó hír a Vámosi-telep tulajdonosainak: rendezik a Csermák utcát (amely utcanév nem változott a mai napig). Lépcsőzetes följárókat építenek, kétoldalt esővíz elvezetővel, hogy „... a marhahajtást – melyet eddig hiába tiltottak – ezen az úton megakadályozzák.”³⁷

A veszprémiek mindig is büszkék voltak a jó minőségű ivóvízre. Ezt még azok is elismerik, akik „... tündőpróbától fulladozva rójják s ócsárolják hegyes-völgyes városunkat.” Amikor a „víz pompás voltába kéjelgünk ...”³⁸, nem is gondoljuk, hogy a vízvezeték felügyelő, működtető személyzet milyen veszélyeknek van kitéve. Egy ilyen veszély kioltotta Kopnyi Ferenc vízvezetéki alkalmazott életét, aki két árvát hagyott maga után. Kopnyi rokkantan tért haza a frontról, miközben gyermekei anya nélkül maradtak. Április 18-án tisztította a vízvezetéki gépház ferde füstcsövét (ma is látható), amikor az ott felgyülemlett és lezúduló korom betemette Kopnyit, aki rövid idő múlva meghalt. Temetése katonai tiszteletadással, katonazenekar közreműködéssel zajlott.

Májusban érdeklődéssel olvasta a nagyérdemű azt a hírt, melyben beszámolnak arról, hogy a budapesti Állatkertben sakálok születtek. Izgalmasabb hír volt viszont, hogy a Mici nevű oroszláznak 3 kölyke született, akiket azonban egy kuvasz nevel majd fel. Majd beszámoló olvasható arról is, hogy megszorodott a feketefejű birka, a núbiai kecske és az indiai mamber kecske is egy-egy gidával.

Ha már kecske: igen szemléletesen hívta fel a nagyérdemű figyelmét az egyik lapíró, hogy mostanában a kecske lett az egyik „sztár” a városban. Igénytelen, sok tejet ad és a húsa sem megvetendő. A MÁV alkalmazottainak kecskét ad tartásra, hogy ellássa dolgozóit tejjel. Nosza, a város is vegyen és tartson kecskéket, hiszen igen kifizetődő – javasolta a hírlapíró. E mekegő, szakállas állat láttán érthetővé válik a nóta rímje is: „*Nincs szebb lábú a kecskénél, fehérlábú menyecskénél.*”³⁹ A háború sok mindenre megtanít minket: Ha nincs tehén, jó a kecske is, csak tej legyen.

Május közepén már a tanácsnak is foglalkozni kellett a „kecskekérdéssel”. A városban úgy megszorodtak a kecskék, hogy igen sokan folyamodtak legeltetési engedélyért. A tanács méltányolta az emberek igyekezetét és engedélyezte a kecskék legeltetését a Sintér-dombon és a Gulya-domb bérce oldalain.

Május 21-én – a hallgatag múzsák árnyékában (hiszen szóltak a fegyverek) – egy ünnepnek is felérő közgyűlés volt Veszprémben: a Dunántúli Közművelődési Egyesület jubileumi, 25. éves közgyűlését tartotta. Már hetekkel előtte folyt a szervezés. A közgyűlés fővédnöke Hornig Károly volt, aki ezen túl a teljes közgyűlés ellátását is vállalta. A város zászlódíszbe öltözött, a vendégeket a város polgármestere, dr. Komjáthy László fogadta a vasútállomáson. A színház megtelt a „nagy számú és előkelő” közönséggel. Hornig bíboros beszéde után Fodor Oszkár számolt be az egyesület működéséről, erőfeszítéseiről, így a kivándorlás korlátozásáról, az „egyke” gyermekvállalásról, a Balaton felvirágoztatásáról, mely feladatot a megalakuló Balatoni Szövetség vette át. Széll Kálmán elnöksége alatt indult az ingyenes népkönyvtári mozgalom, amely a Múzeumok és Könyvtárak tanácsának megalakulásához vezetett.⁴⁰

Az újságok ismét minden megjelent számban már hasábméreteken számoltak be a kitüntetésekről, a különböző tisztí kinevezésekről és előléptetésekről. A halálozási rovat egyre kisebb lett (megszaporodott a harcéri elesettek száma, így már nem volt elég hely a közlésre), elsősorban az anyakönyvi híreket töltötték be. Egy halálozás májusban az „első” okán került a figyelem középpontjába. Történt, hogy Weisz Rezső, a 31. veszprémi honvéd gyalogezred hadapródja, az I. osztályú vitézségi érem tulajdonosa 1915. szeptember 29-én Volhíniában hősi halált halt. A harctéren temették el, azonban édesanyja hazahozatta Veszprémbe. A veszprémi izraelita temetkezési egylet májusban úgy döntött, hogy a harctéren elesett zsidó hitű katonának egy dízsírhelyet nyit a temetőben. Ennek a dízsírhelynek volt az

első hősi halottja Weisz Rezső, akit május 26-án katonai tiszteletadás mellett újratemettek.

Április végén már szó volt egy katonai emlékmű építéséről, illetve arról, hogy a város a Búzapiacon telket biztosít az építménynek. Június 2-án már összeült a „... veszprémi háziezredek parancsnoksága...”, valamint a városi tanács, hogy döntést hozzanak. A városházán megtartott értekezleten a polgármester elnökölt. Nagy László őrnagy ismertette a katonai parancsnokságok elképzelését, mely szerint közös emlékművet kívánnak létesíteni a 31. honvéd gyalogezred és a 7. honvéd tábori ágyúezred elesett és eltűnt katonáinak emlékére. Két bizottságot is alakítottak. A pénzügyi bizottság tagjai lettek dr. Rédey Gyula kanonok, dr. Véghely Kálmán, dr. Komjáthy László, dr. Óvári Ferenc, dr. Rainprecht Antal, a katonaság részéről Nagy László, Polereczky János, Játkói Géza és Kerényi Rezső. A műszaki bizottság tagja: Ádám Iván kanonok, a mindenkori katonai állomásparancsnok, dr. Komjáthy László, Martz Mátyás, Bokrossy Jenő, Csomay Kálmán, valamint két műszaki tiszt a pozsonyi katonai parancsnokságtól. Kelltek is a feladatok szétválasztása és az ellenőrzés, hiszen a munkálatok a tervek szerint 100 000 koronába is kerülhetnek, amit elsősorban gyűjtés útján kívánnak biztosítani.⁴¹

Az év közepére elkészült a város biztosította területen a hadikórház.⁴² Építése még 1915-ben kezdődött a Vasúti (Jutasi) úton. Felavatására 1916. június 4-én került sor. Dr. Rédey Gyula nagyprépost szentelte föl az épületet, majd Demjén Márton református, Lórántffy Péter evangélikus lelkész és dr. Hoffer Ármin főrabbi mondott rövid imát. A vendégeket dr. Zuber György kórházparancsnok kalauzolta, bemutatva a kórházat.

A kórház a Jutasi út két oldalán épült, mintegy 500 méterre a főpályaudvartól, közel 700 000 korona költséggel, 300 fő általános és 150 fő fertőző beteg részére. Az ún. „rendes betegek” számára épült rész a pályaudvarra vezető út jobb oldalán, a csererdőben, míg a fertőző betegek részére épült rész vele szemben, a fenyőerdőben van. A leírás szerint az akkori modern kórházi technika minden berendezése megtalálható az épületekben. A telep csatornázott, vízvezetékekkel és villanyvilágítással van ellátva. Veszprém adta a területet, vezettette ki a vízvezetékét, mintegy két kilométer hosszúságban. Ennek fejében a háború után – megállapodás szerint – a város átveheti majd a kórházat.

Kórház után zeneiskola. Júniusban Kecskeméthy Margit veszprémi zenetanárnő bejelentette, hogy a városban zeneiskolát szándékozik nyitni. Ehhez a nyitáshoz kéri a város hozzájárulását, elsősorban a terem biztosításával. Óvári Ferenc képviselő is felkarolta a zeneiskola ügyét, amikor javasolta, hogy legyen ez ’Városi zeneiskola’ és természetesen a város biztosítsa az iskola működési feltételeit.⁴³ A zeneiskola szervezését végül siker koronázta. Az első évfolyam beiratkozására augusztus 29. és szeptember 6. között került sor. Az intézet élén – a tudósítás szerint – Gobby Alajos

a nemzeti zenede igazgatója, dr. Óvári Ferenc országgyűlési képviselő, valamint Kecskeméthy Margit zenetanárnő állt a városi képviselő-testület által megválasztott intéző bizottsággal együtt. A tanterv szerint 8 éves a zongora, a hegedű tanszak, 4 éves a gordonka, míg 3 éves az ének és a cimbalom tanszak. Mindenkinek tanulni kell zeneelméletet, zenetörténetet, karéneket, vonós-együttesi és kamarazenét.⁴⁴

Iskolarekvirálás. Mert ilyen is történt. A városi hatóság katonai célokra lefoglalta a hat osztálynak helyet adó katolikus Szent László iskolát.⁴⁵ Igaz, már év vége fele járt a tanév, így a gyermekeknek helyet kellett találni. A kilakoltatott osztályokat a felsőkereskedelmi iskola fogadta be a tanév végéig, a vizsgák letételéig – a régi tanonciskolában.

Ismét a rekvirálásról. Már korábban elhatározta a kormányzat, hogy a háztartások fémkészleteit, fémtárgyait, magyarul: hadianyagot – igénybe veszi hadicélokra – elsősorban töltényhüvely előállítására. Eddig megmenekültek, de június 16-án végérvényessé vált, hogy a háztartások fémtárgyait be kell szolgáltatni. Így az összes vörösréz, sárgaréz, nikkell, bronz és tombak (réz-cink ötvözet) eszközöket. Vagyis: főzőedények, üstök, fazekak, lábasok, serpenyők, kannák, sütőformák, tálak, tálcák, gyertyatartók, mosóüstök, fürdőkádak és még lehetne sorolni. A rekvirálás e naptól számítva 3-4 hét eltelte után lépett életbe. Addig mindenkinek fel kell készülni arra, hogy egyrészt beszolgáltassa az eszközöket, másrészt lehetőség szerint pótolja a hiányt. A megalakuló fémgyűjtő bizottságoknál kérni lehet, hogy a leadott tárgy helyett másikat szerezzenek be a háztartások. Egyébként sokat nem kellett várni a következő fém-beszolgáltatásra, miután júliusban sorra kerültek az óntartalmú háztartási eszközök is.

A kötelező fém-beszolgáltatásról július 9-én jelent meg a város polgármesterének hirdetménye. A megbízottak Kulcsár Károly és Löwy Béla vaskereskedők lettek, míg a beváltás helye Veszprémben a „régii iparos-tanonciskola alatti helyiség”, vagyis a Feckendőház földszinti szobái.

Ahogy a lapok beszámoltak róla, átmeneti zavarok keletkeztek a városi húsellátásban. Ugyanis elfogyott a korábban hízlalásra beállított ökörkészlet, az új vásárlás pedig még nem vágható. Komjáthy polgármester ezért vásárlási szándékkal megkezdte a káptalant, és a tárgyalások eredményeként 100 darab birkát vett jutányos áron. Néhány hét után már kezdetek is a városi birkahús árusítását.

Komjáthy keményen és határozottan járt el, illetve kívánt eljárni a közegészségügyileg fontos jég biztosítására is. Miután a városban működő és magánkézben lévő jéggyár tulajdonosa nem volt hajlandó eladni a jéggyárat – a kisajátításra, kényszervásárlásra a kormányrendeletek alapot szolgáltattak –, a vármegye alispánjához fordult, hogy a város javára kisajátítsa a gyárat. Igaz – jegyzi meg a hír írója – sok hús és vaj nem kerül a jégszekrényekbe, de inkább legyen egy kicsit drágább a jég, mint fertőzés üsse fel fejét a városban.

A júliusi közgyűlésen több fontos ügyben döntöttek a képviselők: megszavazták, hogy a hadiárвахáz javára ne évenként 2000 koronát fizessenek 10 éven keresztül, hanem – mivel a város költségvetése elbírja – egy összegben fizessék ki. De ekkor döntöttek a városi zeneiskola támogatásáról is. Vita csak abban alakult ki, hogy az iskola használhatja-e a 'városi' jelzöt. A tamáskodók a név megadásától azért tartottak, hátha később a városnak kell fenntartani teljes egészében az iskolát. Kecskeméthy Margit még a döntés előtt hosszú írásban elmélkedett a zenéről, a zene szépségéről. Mint írja: „*A zeneműveket megérteni meg kell tanulni, csak úgy, mint ahogyan meg kell tanulnunk megérteni a festő-, a szobrász vagy építőművész alkotásait, vagy ahogyan meg kell tanulnunk a világegyetem szent művészenek Istennek remekművét – a természetet – megismerni, megérteni és abban gyönyörködni.*”⁴⁶ A tanács végül egyhangú döntéssel elfogadta az iskola támogatási javaslatát és engedélyezte a 'városi zeneiskola' megjelölést is. A városi zeneiskolába a jelentkezést végül szeptember 30-ig hosszabbították meg. Beiratkozni a Virág Benedek utca 6. szám alatt lehetett.

Gyűjtsünk gyógynövényeket, barack- és szilvamagot! – szól a felhívás. A Hadsegélyező Hivatalnak bérmentesítés nélkül fel lehet adni a csomagokat. A felsorolt termékekből gyógyszer készül, a magokból pedig mandula-olajat helyettesítő termék. A gyógynövényekről tájékoztatót is küldenek, de gyűjthető például hársfavirág, nadragulya, beléndek, ökörfarkkóró, üröm és még számtalan vadon termő növény.

1916 első félévében egyre többször volt terítéken, hogy a tisztviselői kar (megyei, városi, illetve a városban élő, de más igazgatási egységhez tartozó), vagyis a „fix fizetésűek” szenvedték meg leginkább a háború okozta inflációt, az egyre nagyobb méretű drágaságot. Mindezt felismerve, a polgármester több alkalommal és ötlettel igyekezett segíteni rajtuk. Júliusban értekezletre hívta össze az összes helybeli hivatal és testület képviselőit, hogy tájékozódjon, meghallgassa a tisztviselők észrevételeit, panaszait. Természetes, hogy a legtöbb észrevétel az élelmiszerellátást érintette. A gabonavásárlást részükre úgy tervezte megoldani, hogy a város – a tisztviselők nevében – vásárol gabonát, amit aztán az érintettek részletekben, vagy egy összegben visszafizetik. A gabonát a város őrizteti (ha kérik), majd megőrletti és a lisztet házhoz szállítja. Hasonló megoldást talált a tüzelőbeszerzésre is, javasolva a széntüzelésre való átállást. A tisztviselők kérték, hogy oldják meg a hús és zsírbeszerzésüket is, mert a hosszadalmas sorbaállás alatt elég sok inzultus éri őket, miután sokan hiszik, hogy ők az „úri osztály”. A megállapodásra végül a városi közgyűlés tett pontot, miután elfogadta a polgármester indítványát.

Hosszú idő eltelte után ismét sebesültek érkezéséről számoltak be a lapok. Persze ez nem azt jelenti, hogy nem érkeztek beteg katonák a városban elhelyezett katonakórházakba, csak „nem volt már annyira érdekes hír”. (Egyébként a városban, a

különböző kórházakban és a kórháznak kisajátított intézményekben közel 1000 beteg katona lábadozott.⁴⁷⁾ Talán az új Jutasi úti kórház megnyitásának volt köszönhető, hogy részletesen beszámoltak előbb az orosz hadszíntérről érkező 220 sebesült, majd rá egy hétre az újabb 453 fő beteg érkezéséről.

A sebesültszállító vonat Jutas állomáson állt meg először, ahonnan a betegeket kézben, hordágyon, illetve kölcsön kocsin és lovakkal szállították a katonakórházba. A sebesültek többi részét a vonat Veszprém állomásra vitte, majd szétosztva a polgári és kereskedelmi iskolában lévő kórházban, valamint a szemináriumban helyezték el őket.

Érdekes statisztikát közölt a Veszprémi Hírlap július végén Veszprém 1915. évi népmozgalmi adatairól. E szerint 1915-ben Veszprémben 345-en születtek, viszont 452 fő meghalt. Igaz, ebbe beszámolták a harctéren elesett veszprémieket is. Megdöbbentő viszont az 1916. év első félévi statisztikája: születések száma 139, a halálozásoké 319! Rendkívül nagy a csecsemőhalandóság. A házasságkötések száma 1915-ben 60 volt, 1916 első félévében ez a szám 37. És ebbe beletartozott már Ruzicska Béla 7. honvéd ágyúsezredbeli százados (emlékezzünk: ő volt az esküszöveg előmondója 1914-ben a háziezredeink kivonulásakor a Szamarlegelőn) és Juraszek Sárrika házassága is, mint ahogy majd gyarapítja a házasságok számát Németh Mihály honvédtüzér és dr. Komjáthy László fogadott lányának, Olgának házassága is,⁴⁸ amire majd szeptember 30-án került sor. Akkor az esketést Lukcsics Imre végezte, a házassági tanúk Bárány Imre földbirtokos és Pósa Endre nyomdatulajdonos voltak.

„Mélyen fájdalom bár, hogy ilyen hosszú ideig tart az emberiségre súlyosodó nehéz megpróbáltatás, de fölemelő elégtétellel tölti el keblemet, ha erre a kemény tusára visszatekintek ...”⁴⁹ – küldi szövegét a nemzethez augusztusban Ferenc József. Hol van már a „mire a levelek lehullanak” ígérete! Büszke diadalokról, nehéz megpróbáltatásokról szól a szöveg, de inkább szól ez a két év az országok, a városok, az emberek megroppanásáról és katonáink pusztulásáról.

Szózat után a város mindennapi életéről: élelmiszer, pontosabban húsbeszerzés. Komjáthy polgármestert megkereste a káptalan jószágkormányzója, Schmidt Lajos, hogy jutányos áron 50 ürüt adjon el a városnak. A polgármester természetesen kapva kap az alkalmon, még úgy is, hogy éppen terítéken vannak a város levágásra szánt birkái is. A tartalékra mindig is szükség van.

A hússal úgy tűnt, hogy túl nagy gond nincs, de annál nagyobb volt a liszt minőségével. Legalább is erre panaszkodtak a lakosok, természetesen a városi hatóságot okolva a bajokért. Az igazság az volt, hogy először is a lisztet nem a város biztosította, örlette, hanem csak szétosztotta a Haditermény Rt. által átadott mennyiséget. Másodsor, a rozsliszttel nem úgy kell bánni, sütni belőle a kenyeret, mint a búzalisztból. Jó lenne, ha a háziasszonyok megtanulnák a fortélyát – vélte a cikk írója.

Az anyagihiány sok mindenre megtanítja az élelmes embereket, és a takarékoság érdekes formáit is kikényszeríti. A közoktatási miniszter a papírhiány miatt szigorú takarékoságot írt elő az iskolákban. Például dolgozatot, házi feladatot nem szabad új oldalon kezdeni az iskolafüzetben. Sőt, előírta ismét a palatábla használatát. Van, ki emlékszik ennek használatára? A hadvezetőség – lehet, hogy erősen számolt már a lehetőséggel – pedig a nagyobb földművelő települések lakosságához fordult: az elkövetkezendő téli időszakra készítsenek a katonáknak szalmacsizmát, hogy a hideget átvészeljék. Közeleg a harmadik véres karácsony?

A szeptemberben megjelenő első lapszámok fájdalommal és dühvel írtak a szenzációs hírről: „*Keleti szomszédaink [Román Királyság], akik eddig a szövetségest játszották velünk, ellenünk jöttek.*”⁵⁰ „A háború krónikája” rovat új elemmel bővült: beszámoló az Erdélyben folyó harcokról.

A lapírók a legszomorúbbnak azt tartották, hogy Erdélyből igen nagyszámú magyar ajkú lakos indult menekültként Magyarország felé. Egy katonai szakíró írja erről az eseményről: „*Augusztus 17-én, vagyis olyan időpontban, amikor egyrészt Bruszilov győzelmes tömegeinek feltartóztatása, másrészt az angol-francia Somme menti támadás kivédése a központi hatalmaknak erejét már a végsőkig feszítette meg, szánta el magát Románia arra, hogy fegyveresen is az ántánt oldalára áll. Úgy látta, hogy a központi hatalmak a háborút már nem nyerhetik meg. Ezért sietnie kell, nehogy az osztozkodásból kimaradjon.*”⁵¹ Románia szerződést kötött az Antanttal: 10 napon belül beavatkozik a háborúba, cserébe megkapja Erdélyt és annak határos területeit. A román betörés a magyar lakosság körében óriási arányú népvándorlást indított meg. Dunántúlra, Veszprémbe is érkeztek erdélyi menekültek, akik részére a városban gyűjtést szerveztek. A városi hatóság a menekültek elhelyezése érdekében kerületenként bizottságot alakított, illetve megkezdte a férőhelyek felmérését.

A szeptember 6-iki városi közgyűlésen a polgármester – amiről mindenki tudott – kötelességszerűen bejelentette, hogy erdélyi menekültek érkeznek a városba, kérve mindenki jóindulatát és segítőkészségét. A közgyűlésnek sok napirendi pontja nem volt, viszont annál inkább érdekes volt az interpelláció, amit Kletzár Miksa intézett Komjáthy polgármesterhez: Hajlandó-e megcsináltatni a Csermák utcát? Hajlandó-e a Pázmándy utcából eltávolíttatni az „éjjeli mulatót”? – ami az erkölcsi fertő melegágya. A vélemények vegyesek voltak: ezek a kérdések nem állíthatók annyira előterbe, hogy a városvezetés idejét elvegyék fontosabb ügyektől. A háború okozta nehézségek megoldása előbbre való, úgymint a közéletbiztosítás, a háborús közigazgatás vitele. Az is igaz viszont, hogy a háború nem lehet ok arra, hogy ezzel indokoljon a városvezetés minden késlekedést. A Csermák utca javítását már februárban elhatározták, de új tervek kellettek, a munkáskéz pedig elfogyott. – válaszolta Komjáthy. Mint ahogy megígérte, hogy a háború után az említett házat is eltávolítja.

Az erdélyi román betörés okozta menekültek Veszprémet szeptember 10-én érték el, többségük Csík és Háromszék megyékből. Ekkor 384 fő érkezett a városba. A pályaudvaron a vármegye vezetői és Komjáthy László polgármester fogadta őket étellel és itallal. Elhelyezésük érdekében Kránitz Kálmán felszentelt püspök vezetésével értekezletet tartottak. A menekülteket egyelőre iskolákban, óvodákban és zárdákban helyezték el. Amint a befogadásra alkalmas magánházakat összeírták, a családokat átírányítják a város lakosaihoz. Egyébként dr. Óvári Ferenc, mint a Balatoni Szövetség elnöke, kilencven villát ajánlott fel a menekültek elhelyezésére.

Szomorúság után egy kis öröm: a székesfehérvári színtársulat Fodor Oszkár vezetésével öthetes előadássorozatot tervezett a városban. Előadják a *'Legénybúcsú'*, a *'Zsuzsi kisasszony'* című nagyoperettet, majd Lengyel Menyhértől *'A táncosnő'* című drámát Hevessy Mariska főszereplésével. De színre kerül a *'Császárnő'*, majd a Bécsben is nagysikerrel játszott *'Grün Lili'* című Földes újdonság. Kedvező kilátások a szórakoztatásra ezekben a háborús időkben – véli a tudósító. Később hetenként részletes színházi kritikákat lehetett olvasni a bemutatott darabokról.⁵²

Megtörtént, amire már régóta készülődtek: elvitték a harangokat. Az átadást szeptember 14-én és 15-én hajtották végre. Elvitték a Szent László-templom két harangját (307 kg és 57 kg), itt megmaradt a középső nagyságú. A Szent Anna-templomból mindkét harangot (111 és 66 kg), a piaristáktól is kettőt (305 kg és 106 kg). Nekik egy harangjuk maradt. A Szent Ferenc rendiektől elvitték a két nagyobb harangot (303 és 143 kg), itt a legkisebb maradt a toronyban. A csatári kápolnából elvitték mindkét harangot (9 és 13 kg). A reformátusok templomából is elvittek kettőt (1043 és 703 kg), ahol a középső nagyságú maradt. Az evangélikusok harangjai közül is kettőt vittek el (477 és 118 kg). Az csak természetes, hogy a harangok „leszállítása” lakhelyükről a hívek nagyszámú jelenlétében és – valljuk meg – könyvek között történt.

Ismét az utcarendezésről. A város 6000 koronát tudott „beállítani” az utcák, gyalogjárók javítására, rendezésére. Szeptember végén megkezdte a Jeruzsálem utca (jelenleg Bem utca) csatornázását, megelőzve a Csermák és Kerekéskut utcák (az utóbbi utca megszűnt) csatornázását. Az, hogy e két rövidebb utcánál kezdték a munkálatokat, nagyon egyszerű oka volt: ekkora hosszúságú csővezetéke volt a városnak.

Komjáthy László, a város polgármestere nem ment szabadságra! – hangzott a hivatalos közlemény. Az igaz, hogy tervezte, de az erdélyi menekültek érkezése miatt nem kezdte meg a pihenését, személyesen felügyeli a menekültek ellátását, elhelyezését. De nem tétlen a város közéletmezése ügyében sem. A húsellátás biztosítására 500 sertés hizlalását kezdték meg. Több szarvasmarhát vásárolt, illetve ajánlatokat kért beszerzésükre. Budapesten járva egyéb ügyek miatt, nem mulasztotta el,

hogy élelmiszert is beszerezzen a város részére: vásárolt egy vagon kölest, egy vagon árpagyöngyöt és két vagon cukrot. Időközben megérkezett Veszprémbe a korábban megrendelt aszalt szilva, bab és az egy vagon füstölt szalonna is.

Jól indul az év utolsó negyede: október 3-án megkezdődtek a „mozgósínház” előadásai. A mozi tulajdonosa büszkén számolt be arról, hogy az országos filmbemutató után itt Veszprémbe fogják először lejátszani (Budapestet is megelőzve) a báró Eötvös regénye után készült filmet, a *Karthauzi-t*. A rendező Kertész Mihály.⁵³ Ezt követi majd 6 részben a *János vitéz* című filmköltemény, illetve a többi már lekötött mozifilm. Igaz, a mozi látogatása néha „közelharcot” is feltételez, mint ahogy azt egy olvasói levélben lehetett olvasni. Egy hölgy írt levelet a moziban tapasztalt tarthatatlan állapotokról. Mint írja, a helyeket elfoglalják a katonák, akik nem hajlandók átadni, még akkor sem, ha azt előre lefoglalták. „*Az urak ragaszkodnak a helyeikhez, mintha csak ellenségtől elfoglalt területek lennének.*”⁵⁴ – írja a lap olvasója. Ezt a „hadi állapotot” a nők nem tudják megszüntetni, az itthon maradt férfiak pedig – mivel drága a párbaj – nem hajlandók még a hölgyek két szép szeméért sem párbajozni egy mozi helyért.

Ismét a közellátásról: Veszprém városa döntött a korábban beszerzett bab kiosztásáról. A város 5-től 25 kg-ig, csomagokat készíttetett. Egy család 5 kg-nál kevesebbet és 25 kg-nál többet nem vásárolhatott, de a mennyiségnek igazodni kellett a család létszámához. A bab ára 72 fillér volt kilogrammonként. A káptalantól beszerzett 10 vagon burgonya árusítását is megkezdték, természetesen az előjegyzések szerinti sorrendben. Ugyancsak megkezdték a beérkezett füstölt szalonna árusítását is. A szalonnából mindenki kaphatott, azonban csak a számvevőség által kiállított szalonnajegy alapján. Egy család csak maximum 10 kg-ot vehetett kilogrammonként 11 korona 50 filléres áron.

A városi zeneiskola alapítása, majd indítása rendben lezajlott. Október 10-én a tanári testület értekezletet tartott Kecskeméthy Margit igazgatónő vezetésével. Az ülésen megjelent Óvári Ferenc is, aki bejelentette, hogy az iskola kiadását három évig szavatolja. Bejelentették, hogy az iskolának 115 beiratkozott növendéke van, akiknek többsége zongora szakra jelentkezett. Ez viszont megkívánta, hogy új tanárokat keressenek, mert Kecskeméthy Margit és Bauer Etel tanárok nem győzik az oktatást. Mindenesetre november 29-én egy ünnepi koncertet terveznek, amire meghívják Gobby Alajost is.⁵⁵ Időközben kiderült, hogy a tanulók nagy száma miatt bővíteni kellett a tanerőt. Sikerült a zongoraszakra megnyerni Seefranz Irént, énekoktatásra Babos Dezsőt, hegedűszakra Schönfeld Manót, míg csellóoktatásra Kohl Antalt. Novemberben közölték a lapok az első négy városi tandíjmentes tanuló nevét: Anti Illés, Ruppert Jani, Farkas Sári és Czövek Margit.⁵⁶

A „szegény ember cipője” mozgalom – ami az 1916. évben is folytatódott – kiegészült a „Szegény tanulók cipője és ruhája” mozgalommal. Az ötletgazda ismét

Komjáthy László volt, aki a városi tanács támogatásával kívánta felruházni a szegény iskolásokat, fiúkat és lányokat egyaránt. Elsősorban a 6-12 éves tanulókat vették számításba. A női ruhának szánt 231 méter szövetet már beszerezték. Ebben az évben a szegény tanulókat nem a városi képviselők, hanem a tanítók írják össze az iskolákban felekezeti különbség nélkül. Az összesítéssel és a törzskönyvvezéssel a polgármester Gubicza Lajos tanítót bízta meg. A kiosztást dr. Cholnoky Ferencné és dr. Komjáthy Lászlóné végzi, amint a ruhák elkészülnek.

Az emlékművet – amelyről már több alkalommal is szó volt –, mint tudjuk, monumentálisra álmodták meg a mozgalom elindítói. A város természetesen azonnal felkarolta az ügyet, pénzt és területet is biztosított a terv megvalósításához. Már városszerte beszéltek, hogy nemsokára látható is lesz a gipszminta. Végül november elején a városháza nagytermében közszemlére tették, és a hivatali órákban azt bárki megtekinthette.

Az emlékmű méretei, felépítése – fogalmazzunk így – grandiózus volt. A modell szerint „... tizenkét méteres sugárban körülfutó oszlopokon nyugvó terasz, amelyből tíz méter magasságban kilenc méteres sugárral képzett, faragott terméskőből alkotott és lefelé egészen a talpazatig haladó körfalazat emelkedik ki, amely öt méterrel magasabban ugyancsak teraszszerűen van kiképezve és egy öt méter magas, hét méteres kupolát hord. Az emlékműhöz körül-körül lépcsőzet vezet; az egész emlékmű szélessége (alapmérője) a legfelső lépcsőnél huszonnégy méter, magassága pedig húsz méter. [...] Az oszlopsoron belül, az emlékmű kör-kőfalán kívül a világháborúban elesett honvédhősök nevei lennének fölvésve ...”⁵⁷ Az építési költséget 200 000 koronára tervezték, amit közadakozásból kívántak biztosítani. A katonai emlékmű – ami a veszprémi 31. hv. gyalogezred és a 7. hv. tábori ágyúezred elesett katonáinak kíván emléket állítani – tervezője a katonai szolgálatukat teljesítő Baráth Lajos és Weinwurm Gusztáv volt.

A grandiózus méretű építmény persze nem tetszett mindenkinek. Egy olvasó igencsak leszedte a „keresztvizet” a tervezetről, jellegtelennek, ormótlannak minősítette, javasolva, hogy gondolják át a terv engedélyezését.

És a megvalósítás? Nos, sosem történt meg.

A hadiellátás, a fronton szolgálók élelemmel való ellátása igen erőteljesen lecsökkentette a megvásárolható eseségek mennyiségét és körét. Elsősorban a húselátást kellett biztosan megszervezni. Komjáthy polgármester és a városi tanács viszonylag nagyobb zökkenők nélkül megoldotta ezt a nehéz feladatot. Például a városi hentes üzem novemberben feldolgozta a sertéshizlaló állatállományát és kiárúsította. Újakat – már mint sertéseket – nem állított be, mert télen a családok is hizlaltak, vásároltak. Így ekkor csak kisebb mennyiségű hús vásárlásával biztosítja majd a hentesüzlet normális működését. Olcsó marhahús árusításról is döntöttek: a városi marhahizlalóból hizlalás előtti húst is kimérnek a Korona szállóval

szembeni Vég-féle házban berendezett hússzékben – adja hírül Komjáthy László polgármester.

A marhahús vásárlása mellett a „városi civilek” ugyancsak áhítoztak a katonai gazdaság újdonsága iránt: házinyúl-tenyészet a laktanyában. A telepet a komakúti kaszárnyában rendezték be, a telep felügyelője Perényi József tizedes, „civilben” iskolai tanító lett.

Egyébként ugyancsak novemberben kezdték meg az 5000 kg boszniai aszalt szilva árusítását is 25 kilogrammos ládákban, kilónként 2 korona 70 filléres áron.

Ezeknek a híreknek olvasásakor úgy tűnik, mintha a háborús körülmények között rendben működik az ellátás, lehet vásárolni ezt-azt, ami a „konyhára” kell. Nos, a „nincsen” árusítók tárcaírója nem úgy véli. Megállapítása szerint gyakorlatilag cse-rekereskedelem alakult ki a boltokban. Pénzért nem sok mindent lehet venni. Ha kérnek például petróleumot, a válasz nincsen. De ha azt mondja a vevő, hogy van 10 tojásom, kapok petrolt? – akkor minden van. De mit ajánljon fel egy hivatalszolga, vagy egy fix fizetéses alkalmazott? Csak a „nincsent” kapja pénz fejében.⁵⁸

A következő héten megjelenő lapok címdalán közlik: 1916. november 21-én este 9 órakor meghalt „... a legelső magyar ember; az alkotmányosságnak, bölcses-ségnek és lovagiasságnak megtestesítője...”⁵⁹ Ferenc József. A jelzőkön most ne vitatkozzunk, de tény, hogy közel 70 évig ült a trónon. A lap megemlékezett a korábbi király-látogatásokról: az 1857. éviről, amikor egy napig, június 14-én tartózkodott Veszprémben Ranolder János püspök vendégeként. „Az itt tartózkodás emlékét a Gizella téren, a Közgazdasági Bank előtt ezen alkalomból fölállított emlékoszlop (kettős lámpa) őrzi.”⁶⁰ A következő látogatása a már sokak által megélt 1908. évi ún. királygyakorlatok alkalmával volt. A látogatás emlékére a városi vasútállomás parkjában Gurschner bécsi szobrász által készített művészi plakettet helyeztek el.

Meghalt a király, éljen a király! Károly (immár a magyar trónon a IV.) átvéve a kormányzást kijelentette: Mindent meg akarok tenni, hogy mielőbb elmúljanak a háború borzalmai.

Kilépve egy kicsit a városi eseményekből: IV. Károly komolyan gondolta a békekötést. Átvéve a kormányzást, rövid idő múlva menesztette a háborús kabinetet, Tisza István sem maradt sokáig a miniszterelnöki székben. Ugyan Ferenc József már 1916 nyarán kijelentette, hogy a háborút „mindenképpen befejezi tavaszig,” mert különben birodalma „teljesen és menthetetlenül tönkremegy.” Az utód, Károly készen állt arra, hogy elszakadjon a németektől és megreformálja a soknemzetiségű Monarchiát. Azonban az utolsó koronás Habsburg mindkét kísérlete elbukott. Hívei békecsászárként méltatták, ellenfelei árulónak bélyegezték.⁶¹

A városi lapok persze felkapták a békekötés lehetőségének gyenge fuvallatát. Elemzéseket írtak arról, hogy milyen feltételekkel lehetne békét kötni, aminek a végkövetkeztetése, hogy „MI” a háborút megnyertük. Hosszú elemzések születtek a háború utáni helyzetről, a szükséges és elengedhetetlen reformokról.⁶²

A lakosságot emellett több országos esemény is foglalkoztatta, mint: Ferenc József temetése, Károly koronázása, a herceghalmi óriási vasúti katasztrófa⁶³ és az újabb, immár az 5. hadikölcsön jegyzése.

De talán a leghűsbavágóbb kérdés: lesz-e jövőre is elegendő élelmiszer, tüzelő, ruha és cipő –, hogy csak a legfontosabbakat említsem. A város magisztrátusa – élén dr. Komjáthy László polgármesterrel – a lehetőségeihez mérten igen sokat tett az ellátás zavartalanságáért. A december 31-iki beszámoló szerint a város önálló hatósági húsboltban méreti ki a sertéshúst (59 243 kg), amit maga hizlaltatott, az Oblatt-féle hússzékben mérette ki a hizott marhahúst (46 669 kg) és elfogyott 1500 db birka is. A város vásárolt 650 mázsa burgonyát, 100 mázsa babot, 50 mázsa árpagyöngyöt, 50 mázsa aszalt szilvát.

Biztosították a heti petróleumszükségletet, szenet a Berger-féle céggel szállították, fát a saját erdejéből termeltette ki és adta el, illetve ingyen adott a rászorulóknak. A közélélmzés pénzbeli forgalma a számvevőség adata szerint 1916-ban 2 700 000 korona volt. Általánosságban elmondható, hogy a veszprémi hatósági árak alacsonyabbak voltak sok más város árainál. A közélélmzés hivatallá, rendszerré nőtt, és ez „... jellemzi a város vezetőségének jóindulatú gondoskodását, becsületes kötelességérzetét.”⁶⁴

Ismét ezredeinkről

Házi ezredeink a harctéren nagy változás előtt álltak.

Veszprém egyik háziezrede, a 31. hv. gyalogezred, 1916. július 29-én a lucki áttöréskor – a Bruszilov-offenzíva részeként – megsemmisült. Vesztesége 63 fő tiszt, 1840 fő legénység, a teljes ezred állományának 85%-a volt!⁶⁵

A gyalogezred a júliusi bekerítés, majd megsemmisülés után rövid idő alatt újjáalakult. Július végén 173 fővel egy század alakult, majd augusztusban Parragh Gyula százados vezetésével megalakult az ezredtörzs és az I. zászlóalj. November 1-én rövidi Maxon Lajos ezredes veszi át a parancsnokságot, majd december 5-én kiválnak a német kötelékből és elindulnak egy másik frontszakaszra: az olasz harctérré. Az ezred majd csak február 6-ra éri el a teljes létszámot.

A szálláskörlet elfoglalása után, december 17-én IV. Károly szemlélt tartott az Isonzó hadsereg tartalékánál, így a harmincegyesek részeinél is. A szemlére kirendelt zászlóalj parancsnoka Herczegh Géza százados volt. Ez volt az a karácsony a hadra kelt egység életében, amit nem a lövészárokban töltött el.

A statisztika szerint az ezred 1916. december 10-ig 869 napot töltött az orosz hadszíntéren. 3400 km-t gyalogolt és 636 napig állt ellenséges tűzben.⁶⁶

A 7. hv. ágyúezred parancsnoki állománya – élén az ezred parancsnokával,

megyesi Schwartz Jenő alezredessel – 1916 októberében elhatározza, hogy haditakarékot hoznak létre az elesett katonák hozzátartozóinak javára. Az alap kezelésére létrehozott bizottságot Bulyovszky Jenő és Kerényi Rezső századosok, valamint Haidekker Jenő alkotta. Kezdetben csak a tiszteket és tisztjelölteket vonták be a takarékbba, majd 1917-ben már a teljes személyi állományt. Külön szabályzatot alkottak, melyet az ezredparancsnok hagyott jóvá.⁶⁷

Az ezred december 6-án veszi a parancsot: a 41. hv. hadosztály kötelékében másik harctérre lesz átirányítva, bevonuló december 8-án a reggeli órákban Lubtow vasútállomáson. Az ütegek állásaikat német ütegeknek adták át. A bevonuló „dermesztően hideg időben” történt, majd öt napi vonatozás után Bécs–Grácon át december 14-én megérkeztek St. Daniel állomásra. Az időjárás – amire a testvérezred is panaszkodott – hideg, esős. Egyelőre tartalékban maradtak, így volt idő kipihenni az utazás fáradalmait, a szabadban való éjjelést. Köszönhetően ennek az állapotnak, átlépésük az 1917. évbe csendesen, eseménytelenül telt el.⁶⁸

És következnek az isonzói csaták, benne Kostanjevica.

Végszó az 1916. évhez

A Bruszilov áttörésben az Osztrák–Magyar Monarchia haderői hatalmas, többé már nem pótolható élőerő-vesztéséget szenvedtek el, hadereje az összeomlás szélére jutott. Igaz, félúton járunk, de már megállapítható: a háborús veszteségek népeséghez viszonyított arányaiból kitűnik, hogy Magyarország a Monarchián belül

nemcsak a katonai szolgálatra bevonultakat tekintve vállalt többet, de a halottak, az eltűntek és a hadifoglyok terén is súlyosabb áldozatot hozott.⁶⁹

A veszprémi lapok hasábjain egyre csak sorakoztak a hősi halottak nevei. Lehet ebben a helyzetbe megmagyarázni a veszteséget? Lehet vigasztalni?

Kísérletek történtek, de hátra van még két véres karácsony.

„délcegen, büszkén, ifjan, csókosan ...”

Vértesy Gyula: A halott beszél

Szobámba szállt be árnyalakja,
s fölém hajolva, halkán így beszélt:
„Ne sajnálj engem szép halálomért.
Ifjan, vitézül küzdve esni el
a szent hazáért – gyönyörű dolog!”

„Ti meghaltok majd vénen, betegen,
az élet undok, unalmas telén.
Kifoszt a vénség, sírba úgy taszít.
Nem mentek úgy, ahogy mehettem én:
délcegen, büszkén, ifjan, csókosan ...”⁷⁰

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Veszprémi Hírlap és a Veszprémvármegye 1916. évi lapszámai
Fotók: Bodor Tamás: Rada album,⁷¹ Veszprémi Kaleidoszkóp MNL Veszprém Megyei Levéltár, XV.81.a,
BURGDORF 2010. = *Az első világháború. A XX. század őskatasztrófája*, Szerk. Stephan Burgdorf – Klaus Wiegrefe. Budapest, 2010.
FODOR 1916. = *Veszprémvármegyei Naptár az 1916. évrre, tisztí címtárral*. Kiadja Fodor Ferenc Könyvkereskedése, Veszprém
FÖLDESI 2010. = FÖLDESI Ferenc: *Erős hit – erős akarat! A Magyar Királyi Veszprém-jutasi Honvéd Altisztképző Intézet 1924–1944*. Veszprémi Szemle könyvek 3. Veszprém, 2010.
FÖLDESI 2014. = FÖLDESI Ferenc: Veszprém és a Nagy Háború. Az utolsó békeév és a háború első (fél)éve (1913–1914). *Veszprémi Szemle*, 2014/4., 3–31.
FÖLDESI 2016. = FÖLDESI Ferenc: Veszprém és a Nagy Háború – 1915. Az első csorbítatlan háborús év. *Veszprémi Szemle*, 2016/3., 3–35.
FÖLDESI 2017. = FÖLDESI Ferenc: Hittel a városért. A veszprémi magisztrátus, a püspökség és a káptalan Hornig Károly püspöksége alatt. *Veszprémi Szemle*, 2017/2., 3–35.
GALÁNTAI 1980. = GALÁNTAI József: *Az első világháború*. Gondolat Kiadó. Budapest, 1980.
HERCZEGH 1936. = HERCZEGH Géza: *A M. Kir. Veszprémi 31. Honvéd Gyalogezred, a 31. 46. és a 79. honvéd menet zászlóalj, valamint a 31/I. népfölkelő zászlóalj története*. Cegléd, 1936.
HORNIG 1912. = *Veszprém múltja és jelene*. Veszprém, 1912.
JULIER 1933. = JULIER Ferenc: *1914–1918. A világháború magyar szemmel*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933.
KOVÁCS–LAKI 2016. = KOVÁCS Győző Gyula – LAKI Pál: *Csőbe terelt források, avagy vízkérdések és válaszok. a veszprémi ivóvízszolgáltatás és szennyvízelvezetés története, kitekintéssel a megyére*. Veszprém, 2016.
NAGY 2014. = *Háborúk, válságok, diktatúrák demográfiai hatásai I. A Nagy Háború*. Szerkesztette: Dr. NAGY Attila, Budapest, 2014.
VARGA 2009. = VARGA Béla: *Veszprém város lexikona*. Veszprém, 2009.
ZSIGMOND 1915. = *A Veszprémvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület naptára az 1916-iki szökő évrre*. szerkeszti ZSIGMOND János egyesületi főjegyző. Veszprém, 1915.

JEGYZETEK

- ¹ Jövendölés az 1917-ik évre., FODOR 1916., 2.
- ² Küzdelmeink célja, *Veszprémi Hírlap*, 1916. március 25., 1.
- ³ A Bruszilov-offenzíva (pontosabban: „Bruszilov-áttörés”), más néven júniusi offenzíva – amelyet 1916. június 4-én indítottak meg – az Orosz Birodalom legnagyobb teljesítménye volt az első világháborúban, és a világtörténelem legtöbb halálos áldozattal járó összecsapásainak egyike. A támadást az orosz Délnyugati Front parancsnokáról, Alekszej Bruszilovról nevezték el, aki a hadművelet megtervezője és irányító felelős parancsnoka volt. Az 1916-os Bruszilov-offenzíva az Osztrák–Magyar Monarchia legsúlyosabb válságának, és az antant hatalmak legnagyobb győzelmének is értékelhető. A Monarchiának a világháború végéig már nem volt önálló hadművelete, haderejének irányítását fokozatosan a németek vették át. A hadművelet a mai Ukrajna területén zajlott, Lemberg, Kovel, valamint Luck környékén és szeptember 20-án ért véget. Az orosz előrenyomulást csak nagy veszteségek árán, kiterjedt területek elvesztése után sikerült lefékezni.
- ⁴ GALÁNTAI 1950.
- ⁵ A géppuskát a háború elején leginkább védekezésre használták. Az egymást fedező géppuskafészek gyakorlatilag leküzdhetetlen akadályt állítottak a rohamozó gyalogság elé, akik tömegesen lőtték halálukat a jórészt az arcvonaltól két oldalán felállított automata fegyverek keresztműzében. A fegyverek 1915-re már a frontvonalak talán legfontosabb tényezőivé váltak. Forrás: http://www.honvedelem.hu/cikk/45500_az_első_vilaghaboru_tiz_leghalalossab_fegyvere (Letöltve: 2017. március. 9.)
- ⁶ Ez a fegyver már csak azért is érdekes, mert annak ellenére, hogy a német hadsereg vetette be először a fronton, feltalálója egy magyar ember, Szakáts Gábor volt. Forrás: http://www.honvedelem.hu/cikk/45500_az_első_vilaghaboru_tiz_leghalalossab_fegyvere (Letöltve: 2017. március. 9.)
- ⁷ Az angolok 1916 januárjában bemutatták az első működőképes harckocsit, bevetésére 1916 őszén került sor.
- ⁸ BURGENDORF 2010., 102.
- ⁹ FÖLDESI 2016.
- ¹⁰ HM HL, II. 1000., A m. kir. 7. honvéd ágyúszereg iratanyaga, 4. üteg, ütegnapló
- ¹¹ A miniszterelnök újévi beszéde, *Veszprémvármegye*, 1916. január 9., 1–3.
- ¹² Testvére, Lóránd (1888. június 02. Ács – 1965. október 23. Balatonfüred) – nevét Kiskéry-re változtatva – később ezredesként 1938–1940 között a Jutasi Altisztképző intézet parancsnoka. 1942-ben vezérőrnagyként nyugdíjazták. Balatonfüreden éjjeliőrként hal meg. Forrás: FÖLDESI 2010., 83.
- ¹³ Sósorszeszt, múltábat! – Mindenütt hódít... – Reklám a Nagy Háborúban (1914–1918), http://magyarnarancs.hu/zene2/sosorszeszt_mulabat_-_mindenutt_hodit_-_reklam_a_nagy_haboruban_1914-1918-71177 (Letöltés ideje: 2017. március. 9.)
- ¹⁴ E hír olvasásakor minden esetben a tanács bölcsességét emlegetik, megfélelvezve a „szürke munkásokról”, ez esetben a város pénztárnokáról Fáró Edéről.
- ¹⁵ A fogyasztás fegyelmzése, *Veszprémvármegye*, 1916. január 16., 2.
- ¹⁶ Neveljünk sok baromfit és Hulladékok állattenyésztésünk szolgálatában, *Veszprémi Hírlap*, 1916. január 16. 5.
- ¹⁷ A veszprémi Dalegyesület hangversenye, *Veszprémvármegye*, 1916. január 16., 1.
- ¹⁸ A veszprémi Nagytó, *Veszprémvármegye*, 1916. január 30., 3. A betemetésre még elég sokat kellett várni. Majd csak 1930-ban töltik fel, amikor az iskolát építik. VARGA 2009., 572.
- ¹⁹ Egy nagyszabású terv előmunkálatai, *Veszprémvármegye*, 1916. január 30., 4.
- ²⁰ Lecke, *Veszprémi Hírlap*, 1916. február 6., 1–2.

- ²¹ Lányi főgépészről bővebben KOVÁCS–LAKI 2016., 143–144.
- ²² A háborús csecsemővédelem érdekében, *Veszprémvármegye*, 1916. február 13., 3.
- ²³ Vásároljunk hadsegélyző-gyűrűt, *Veszprémvármegye*, 1916. február 27., 4.
- ²⁴ A városi sertés és marha-hizlaló üzemének szabályozása, *Veszprémvármegye*, 1916. március 5., 3.
- ²⁵ Mágánás Miska, *Veszprémvármegye*, 1916. március 11., 3.
- ²⁶ A veszprémi villamos telep átvétele, *Veszprémvármegye*, 1916. március 11., 2.
- ²⁷ A Szent Vince Egyesületről lásd: HORNIG 1912., 115–116.
- ²⁸ Szent Vince-egyletünk, *Veszprémi Hírlap*, 1916. március 19., 2.
- ²⁹ Városi hadiadó Veszprém-ben (részlet a javaslatból), *Veszprémvármegye*, 1916. április 2., 1–2.
- ³⁰ A jelentés szerint Veszprém-ben a katolikus hívek száma 11.418 fő volt, a templomok száma 8, amelyekben 25 harang lakott. Ezekon kívül a református templomban 3, az evangélikusban szintén 3 harang volt, illetve a város tulajdonában a felső és a középső temetőben 2-2 lélekharang is volt. Forrás: Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Legújabbkori plébániai kimutatók, (I.1.47.j.), Veszprém, 1916/R209
- ³¹ Tilos a pirostojás, *Veszprémvármegye*, 1916. április 16., 4.
- ³² Bővebben lásd: FÖLDESI 2017.
- ³³ Városi közgyűlés, *Veszprémi Hírlap*, 1916. április 16., 2.
- ³⁴ Elmennek a harangok, *Veszprémi Hírlap*, 1916. április 23., 5.
- ³⁵ A http://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/a_nyar_i_idoszamitas_magyarorszagon_19161945.html oldalon olvasható a magyarországi „óraátállításról.” A rendeletet Tisza István írta alá 1916. április 19-én. A m. kir. minisztérium 1916. évi 1.363. M. E. számú rendelete, az 1916. évi május elsejétől szeptember végéig alkalmazandó új időszámításról.
Forrás: <http://info.arcanum.hu/rendtar/a090217.htm?v=pdf&a=pdfdata&id=1916&pg=204&l=hun> (Letöltve: 2017. március 9.)
- ³⁶ Új időszámítás, *Veszprémi Hírlap*, 1916. április 16., 6.
- ³⁷ A Csermák utca rendezése, *Veszprémi Hírlap*, 1916. április 23., 6.
- ³⁸ A munka halottja, *Veszprémi Hírlap*, 1916. április 23., 6.
- ³⁹ A kecske, *Veszprémi Hírlap*, 1916. április 23., 7.
- ⁴⁰ A lapok bő terjedelemben számoltak be az eseményről. A Veszprémi Hírlap teljes egészében közölte Hornig Károly megnyitó beszédét. *Veszprémi Hírlap*, 1916. május 22., 1–6. . Ezen túl a lap erre az alkalomra készített több tanulmányt is közzétett *Városunk és a Dunántúl kultúréle-téből* cím alatt. Így *Veszprém ősi kultúrája* címmel írt Rhé Gyula (8–9.). Szerző megjelölése nélküli *A veszprémi káptalani iskola* című írás (9.). *A Dunántúl keresztény műtörténeti emlékei-ről* írt dr. Lattor Ferenc (9–10.), majd dr. Dornyai Bélától olvasható *A Veszprémvármegyei Múzeum* című írás (10–11.).
- ⁴¹ Hősök emléke, *Veszprémi Hírlap*, 1916. június 4., 2.
- ⁴² A kórházzal bővebben lásd: FÖLDESI 2010., 34–37. A kórházzal, annak egy napjáról lásd: Az új katonakórház, *Veszprémi Hírlap*, 1916. június 25., 2.
- ⁴³ Zeneiskola Veszprém-ben, *Veszprémvármegye*, 1916. június 18., 4.
- ⁴⁴ Városi zeneiskola, *Veszprémvármegye*, 1916. július 9., 3.
- ⁴⁵ Az iskola ma magánház az Eszterházy utca 17. szám alatt. Lásd: VARGA 2009., 766.
- ⁴⁶ Kecskeméthy Margit: A zenéről, *Veszprémi Hírlap*, 1916. július 9., 1–2.
- ⁴⁷ Karácsony a katonakórházakban, *Veszprémi Hírlap*, 1916. december 10., 1.
- ⁴⁸ Komjáthy Olga (Budapest, 1896. 07. 23. – Debrecen, 1957. 07. 25.) első férje Németh Mihály tüzérhadnagy (földbirtokos, meghalt 1930.) volt, akivel Veszprém-ben kötött házasságot. Két gyermekük született, Mihály (1917–1944) aki orvosként halt hősi halált és Jolán. Veszprém-ben a Csomai-telepen laktak. Megözvegyülve 1931. december 7-én feleségül ment dr. Pauchly Géza debreceni OTI orvos-igazgatóhoz. Egy gyermekük született, Géza. Forrás: Dr. Mudrák József, a Debreceni Orvostudományi Egyetem egyetem-története közlése alapján.

- ⁴⁹ A király szózata, *Veszprémvármegye*, 1916. augusztus 6., 1.
- ⁵⁰ Új ellenség, *Veszprémi Hírlap*, 1916. szeptember 3., 1.
- ⁵¹ JULIER 1933., <http://mek.oszk.hu/02200/02221/html/index.htm#tart> (Letöltve: 2017. március 28.)
- ⁵² Színház, *Veszprémi Hírlap*, 1916. szeptember 10., 6.
- ⁵³ Kertész Mihály (1905-ig Kaminer Manó: Budapest, 1886. december 25 – Hollywood, 1962. április 10.) Oscar-díjas magyar–amerikai filmrendező. A Casablanca film rendezéséért kapta meg az Oscar-díj a legjobb rendezőnek elismerést.
- ⁵⁴ A veszprémi mozifrontról, *Veszprémvármegye*, 1916. október 15., 3.
- ⁵⁵ A városi zeneiskolából, *Veszprémi Hírlap*, 1916. október 15., 5.
- ⁵⁶ Hosszú írás olvasható decemberben a zeneiskola ünnepélyes megnyitójáról. A városi zeneiskola megnyitása, *Veszprémi Hírlap*, 1916. december 17., 3.
- ⁵⁷ A veszprémi katonai emlékmű, *Veszprémvármegye*, 1916. november 12., 2.
- ⁵⁸ A „nincsen” árusítók, *Veszprémi Hírlap*, 1916. november 26., 6.
- ⁵⁹ Ferenc József, *Veszprémvármegye*, 1916. november 26., 1.
- ⁶⁰ A Felső Veszprém, *Veszprémvármegye*, 1916. november 26., 2. A Veszprémi Hírlapban olvasható. Az első királylátogatásnak több emléke is van: az egyik, hogy rendezték a várfeljárót, lerombolva egy házat, kiszélesítették azt. A másik az említett lámpaoszlop, amelyet a Hamburger cég tulajdonosa Weiss Farkas állíttatott. Később a feliratról már csak a Farkas felirat maradt. Királyunk látogatása Veszprém. 1857. *Veszprémi Hírlap*, 1916. november 26., 2.
- ⁶¹ FIZIKER Róbert: IV. Károly békekísérletei (1916–1917), Forrás: http://www.grotius.hu/doc/pub/TYKHXI/2014-06-29_fiziker_robert_iv-karoly-bekekiserletei.pdf, (Letöltve: 2017. április 1.)
- ⁶² Biczi Gyula: A háború tanulságai, *Veszprémvármegye*, 1916. december 31., 1–2.
- ⁶³ A magyar vasúttörténet legsúlyosabb balesete többszörös emberi mulasztás miatt 1916. december 1-én következett be. Királytemetés volt Bécsben: november 30-án rendezték Ferenc József gyászszertartását a császárvárosban. Az eseményre főleg hivatalos személyek, katonatisztek és növendékek érkeztek Magyarországról, akik este külön- és menetrend szerinti vonatokkal utaztak haza. A 19 óra 20 perckor Budapest felé induló 3. számú gyorsvonat december 1-jén 0 óra 24 perckor Herceghalom állomás végponti váltóköri területén frontálisan összeütközött a gráci személyvonatba sorozott személykocsikkal. Hetvenkét utas a roncsok között lelte halálát, száznyolcvan megsérültek. Forrás: <http://iho.hu/hir/vasuti-katasztrofa-herceghalommal-maig-a-legnagyobb-hazai-szerencsetlenseg-161201>, (Letöltve: 2017. április 1.)
- ⁶⁴ Adatok Veszprém közlélméze köréből, *Veszprémvármegye*, 1916. december 31., 3.
- ⁶⁵ HERCZEGH 1936., 226.
- ⁶⁶ HERCZEGH 1936., 234.
- ⁶⁷ HM HL, II. 1000., A m. kir. 7. honvéd ágyúszred iratanyaga, Tiszti parancsnok, 102. szám
- ⁶⁸ HM HL, II. 1000., A m. kir. 7. honvéd ágyúszred iratanyaga, 2. üteg, ütegnapló
- ⁶⁹ NAGY 2014.
- ⁷⁰ Vértsey Gyula: A halott beszél, *Veszprémvármegye*, 1916. november 19., 2.
- ⁷¹ A fotókat dr. Rada Iatván veszprémi kanonok unokaöccse, Rada Ferenc készítette az orosz fronton. A bemutatott képek készítése ideje 1916. Rada Ferenc a cs. és kir. (közös) 69. Hindenburg gyalogezred tagja volt. Ez úton köszönöm meg a család, Bodor Ferenc szíves engedélyét a fotók közlésére, valamint Márkusné Vörös Hajnalka és Bontó László segítségét.